

Borók Imre

Zelemér

Csonka torony egy kunhalom tetején

Hajdúböszörmény városához közel, mindössze nyolc-tíz kilométerre fekszik Zelemér. Ez ma a hajdúvároshoz tartozik, külterülete, városrésze Böszörmény településnek. Hajdan önálló falu volt. Hajdúböszörmény környékén, határában számos mára már elpusztult falu nevét, elhelyezkedését ismerjük: Bagota, Demeter, Cégény, Csegetelke, Hetvenegyháza, Salamon, stb.

Híres műemléke a zeleméri Csonkatorony. Zelemérhez sok helyi monda, legenda, mítosz, böszörményi történet, szájhagyomány kötődik mind a mai napig is.

Már a honfoglalás után is faluszerű település lehetett. Szent István templomépítési rendeletéből tudjuk, hogy minden tíz falunak építeni kellett egy-egy templomot. Ennek köszönhetően épült meg Zelemér első, román kori temploma.

A hatalmas Gutkeled-nemzetségről

Zelemér falvának legfőbb birtokosai a középkorban a Zeleméry-család tagjai voltak.

Ők az ősi, nagy jelentőségű Gutkeled-nemzetséghez tartoztak, Ez az előkelő nemzetség az elmúlt ezer esztendő alatt fejedelemeket, hercegeket, bárókat és grófokat vonultatott fel, nádorokat és erdélyi vajdákat, országbírókat és bánokat adott Magyarországnak. Ám akadt a Gutkeledek között esztergomi érsek, ispán és tárnokmester, éppen úgy, ahogy ajtónállómester és lovászmester is. A Gutkeled-nemzetséghez jeles tudósok és neves költők, közismert tudósok és híres katonák tartoztak, akik mindig is a mindenkor magyar uralkodót szolgálták, külföldön és belföldön egyaránt. Előkelő nemzetség tagjai voltak a Gutkeledek. Kapcsolataik és bitokaik behálózták az egész korbalei Magyar Királyságot.

A nevezetes Gutkeled-nemzetség összesen 2 főágra oszlott. A sárvármonostori és a majádi főágból nem kevesebb, mint hét ág keletkezett az idők folyamán. Majdnem ezer esztendő alatt, a Gutkeled-nemzetség hét ágából összesen 55 nemesi család alakult ki. Köztük olyan ismertek is, mint a várkonyi Amadé-leszármazottak, az ecsedi és a somlyói Báthoriak, a gúti Ország-család, a Ráskayak és a Daróczyak, A rokonság közé tartozott még a Diószegi- és a kusalyi Jakcs-família is, éppen úgy, mint ahogy a Maróti-dinasztia is. Mint láthatjuk, igazán előkelő és nemes, kiterjedt famíliákról, családokról, nemzetségről beszélhetünk. A Gutkeled-nemzetség Majádi-főágához tartozott a Báthori-ág is, ennek egy részét alkotja a Zeleméry (Kamarás)-család, mely nevét birtokai központjáról, Zelemérről kapta meg.

Kézai Simon leírja a Gesta Hungarorum nevű krónikájában, hogy a nemzetség ősei Gúth és Keled voltak, akik Orseolo Péter király idejében (1038-1041 és 1044-1046) érkeztek meg Magyarországra. Mivel egymással testvériséget kötöttek, mindig közösen igazgatták a birtokaikat, ezért alakult

ki a Gutkeled-nemzetség. Eredetileg sváb lovagok voltak, akik Stauf várából érkeztek. (Így rokonaik, őseik közé tartozhatnak a Hohenstaufen-dinasztia tagjai is. Ők német-római császárok és sváb hercegek voltak. Olyan híres uralkodókat számítunk hozzájuk, mint I: Barbarossa Frigyes császárt (uralkodott 1155 és 1190 közt), unokáját II. Frigyescsászárt (ő 1220 és 1250 közt uralkodott a Német-Római Császárság felett).

Kálti Márk, a Képes Krónikában papírra vetette, hogy a Gutkeled-nemzetség Salamon király uralkodása (1063-1074) alatt alapozta meg tekintélyét és szerencsését. A nemzetség előkelő tagja volt Vid ispán, Salamon király rossz szelleme. Vid ispán nevét őrzi a mai Hajdúvid is, a falu első birtokosa szintén a Gutkeled-nemzetség tagja volt. A nemzetség tagjai közt akadtak olyanok is, akik I. Géza királyt (1074-1077) és Szent László királyunkat támogatták a trónviszályok ideje alatt. Szintén a Gutkeledektől származott Salamon király udvarának vitéze, a Bátornak is nevezett Opos, aki a néphagyomány szerint megölte az Ecsedi-láp szüzlányrabló sárkányát. Ő kapta meg a királytól Rakamaz és Nyír-Bátor, Pócs (a mai Máriapócs) birtokokat. Opos uradalmainak központja a Nyírségben volt: Ábrány és Nyíregyház.

A Gutkeledek derekasan kivették a részüket a tatárjárás harcaiból is. A muhi csatában harcoltak a Gutkeled-rokonságból, néhányan oda is veszték közülük. A falu a tatárjárás során elnéptelenedett, temploma romba is dőlt. Még az Árpád-ház uralma alatt mégis újjáéledt, mind a falu, mind templom.

Az Anjouk idején, 1322 környékén építették újjá, immár gótikus stílusban a falu templomát, melyet a tatárok felégették. Nemcsak újjáépítették, de meg is nagyobbították az épületet. Zsigmond király uralkodása idején és a Hunyadiak korában telepedtek le a környéken a rácok (szerbek).

Zelemér szintén birtokközpont volt, a Zeleméry-család örökletes birtoka, tulajdona. Ide olyan falvak tartoztak, mint a mai Józsa, Bodaszőlő és Zelemér. Nem a hajdúbihari volt az egyetlen Zelemér falu hajdanában az ország területén. A Tisza partján, a mai Varsánygyűre mellett is állt egy Zelemér, akárcsak Löwopetrinél. Békés és Csongrád megyében is akadt egy másik Zelemér helynév.

Zelemér nevérol

Az Árpád-korban a Zelemér tulajdonképpen egy férfi személynév is volt. Azok a tudósok, akik névtannal foglalkoznak - legyen az földrajzi nevek tanulmányozása, a családnévek kutatása vagy pedig személynevek vizsgálata - mind elfogadják azt a tényt, hogy a Zelemér név végső soron, személynévi eredetű. A történészek inkább azon vitatkoznak, hogy mi a név eredete, s mi volt a jelentése.

A Zelemér név eredetére legalább két, egymástól gyökeresen eltérő magyarázat született. Néhány tudós, köztük Györffy György is, úgy vélték, a szó a horvát Zvonimir sze-

mélynévből ered. Ennek a névnek a jelentése: „híres, hírneves”. Az is felmerült a nyelvészekben: a szó a Zelo+mir szóösszetételből származik, ekkor a név jelentése nem más, mint: „hatalmas világ”. Ezt tartotta valószínűnek Mező András és Német Péter is, mindketten híres névtanósok.

Mások, mint Lévai Béla nyelvész, úgy vélelmezte, hogy a Zelemér név inkább a szintén szláv Zelimir névből eredhet.

Ez tulajdonképpen nem más, mint a német Wilfried, az angol Wilfred, az olasz Vilfredo tükörfordítása. Minden név egyet jelent: „békét, barátságot akar”. A csehek és szlovákok nyelvében női párja is kialakult: Zelмира. Ez a cseh és szlovák név fedezhető fel a mai Zseliz falu nevében is.

Más névtannal foglalkozó tudósok, mint Kiss Lajos akadémikus, nem támogatták a Zelemér név szláv eredetű származtatását. Szerintük a név inkább ómagyar eredetű, és egy ma már nem létező Szülemér alakra megy vissza. Ennek az ómagyar szónak a jelentése: ivadék, sarj, származék. Ennek a szónak az eredete nem más, mint a szül szó. Ezt az elképzelést támogatta korábban Gombocz Zoltán és Horger Antal is.

Varga Antal, balmazújvárosi helytörténész szerint a Zelemér név tulajdonképpen nem más, mint egy Zil (Szil, Zille) nevű „emír” neve. Valóban létezett az Árpád-korban a közelben egy Szilegyház nevű falu, ám ennek eredete a szilfához, mint elterjedt növényhez kötődik.

Összegezve: Zelemér falvának neve bizonyosan személynévi eredetű. Minden bizonynyal a kicsiny település első birtokosának nevéből származik, aki az Árpád-kor kezdetén kaphatta meg birtokul a falut, alighanem Szent István királyunk korában. Csak később került át a Gutkeled-nemzetség, vagyis a Zeleméry-család tulajdonába. 1332-ből származik az első dokumentum, mely Zelemért a Zeleméry familia birtokának mondja. A ma ismert késő gótikus templom is ekkor épült. 1347-ben Zeleméri János fia László, részt vett Nagy Lajos királyunk nápolyi hadjáratában.

A Zeleméry-családról

Zelemér Böszörménnyel ellentétben nem került át a Hunyadi-család birtokába. Így nem birtokolta Hunyadi János és Mátyás sem, mint ahogy Szilágyi Erzsébet és Corvin János sem. Mindvégig megmaradt a Zeleméry-család birtokának. A családból származó Derzsiek és Parlagiak is rendelkeztek birtokrészzel Zeleméren.

A famíliát ismerik még Kamarás ragadványnéven is. Ezt onnan szerezte meg a család, hogy egyik tagja, László, a királyi sóának kamarása volt, Zsigmond király uralkodása alatt.

Mátyás király korában, az ő unokaöccse kapta meg ezt a méltóságot, akit szintén Zeleméry Lászlónak kereszteltek. Az ő felesége Báthori-leány volt.

Ennek az unokája nem volt más, mint

Pálnagy Balázs – Zeleméri virradat

János, immár harmadik e néven a családban. Ő még a független Magyar Királyságban született, 1515-ben. Az ő felesége nem volt más, mint Dobó Anna, vagyis az egri hősnek, Dobó Istvánnak a nővére.

Egy újabb László, szám szerint immár a negyedik, Esztergom megye főispánja lett (1568 és 1573 között). A korban szokatlanul tanult ember volt, Verancsics Antal püspök, a híres humanista tanítványa volt Egerben.

Zelemért először 1564-ben gyűjtötták fel a törökök, Hasszán temesvári pasa parancsára, bosszúból, mivel Zeleméry Miklós a Habsburgok oldalára állt át, János zsigmond erdélyi fejedelem ellenében. A lakosság ekkor még visszatért, újjáépítették a falut.

1594-ben, a tizenöt éves háború ideje alatt, a tatárok portyái Zelemért csaknem a földdel tették egyenlővé., Gázi Giráj krími tatár kán parancsára. A négy évvel későbbi magyar adójegyzék a falut már meg sem említi.

A dézsmaszedők 1608-ban még összeírtak hat adófizető jobbágycsaládot. Ezek megérték még a hajdútelepítést. A teljes elnéptelenedés 1627-re következett be.

A Zeleméry-család utolsó férfitagja nem volt más, mint Zeleméry László, e néven immár az ötödik. Az utolsó férfi a Zeleméry-családból, 1606-ban halt meg. Nőágon egy esztendővel később ért véget a család, mikor a Borbála nevű leszármazott meghalt. Ő hozzáment Lorántffy Mihályhoz. Leányuk született, Lorántffy Zsuzsanna, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége, II. Rákóczi György anyja.

Mint látható, bizonyos keresztnevek nemzedékről nemzedékre ismétlődtek a Zeleméry-famíliában. A sok Lászlót,

Mihályt, Jánost, Miklóst az utókor csakis a születési és halálozási ideje szerint tudja sorba szedni. Nemcsak a férfi leszármazottak nevei ismétlődnek sűrűn a családban, ámde a női nevek is: Anna és Kata néven született leánygyermek szinte minden nemzedékben előfordult.

A XVIII. században, a kuruc háborúk után, a pusztabirtok nyugati részét Nagy-Zelemérnek hívták, a keleti oldalt Kis-Zelemérnek, míg a kettő között fekvő birtoktestet, akkori birtokosáról De Pauli Zelemérnek nevezték.

A halmon egy templom állt valaha

Mint láthatjuk is, a templomrom egy kunhalom tetején áll fenn, mind a mai napig is.

A kunhalmoknak semmi közük sincsen a honfoglalás után megjelent, a tatárjárás után kiváltságot szerzett kun nemzetségekhez. Csak a XIX. század elején kapcsolták őket össze a kun néppel.

Az alföldi ember a kiemelkedéseket egy sereg elnevezéssel illeti: hegy, halom, domb, gerinc, oldal, part, hát, laponyag, porong, sziget, telek.

A hegy általában nem más, mint a szőlőhegy megnevezése. Az elnevezés gyakran eredeti tulajdonosára utal. Néha még a hegy funkciójára is utalhat (pl: Strázsahegy). Olykor a formáját adja meg, vagy a jellegzetes növénytakarót (Szilfahegy)

A halom a tájból legmagasabban kiemelkedő képződményeket (5-10 méter magas) jelenti. A névadás itt is hasonló a hegyhez. (pl: Határhalom)

A korhány szó nem más, mint az egykori kurgán elnevezés egyik változata. (általában

sírdomb értelemben használják.)

A domb elnevezésnél az a lényeg, hogy a magassága sohasem éri el, haladja meg a halom magasságát. Ez gyakran nem szabályos, ember által épített kiemelkedést jelentett. A domb egyes települések nevében is előfordul.

A laponyag szó egy, a halomnál terebélyesebb, de alacsonyabb (mindössze 2-6 méteres) magasságú térforma. Vízjárta vidéken általában a víz felett, szárazon maradt, emiatt gyakran építkeztek is rá. Néha azért temetkeztek is erre.

A porong szó, egy laponyaghoz hasonló, ám de még annál is alacsonyabb vízmentes területet jelölt meg. Mivel szinte mindig száraz maradt, a pásztorok és nyájak alkalmi pihenő- vagy szálláshelynek használták. Ismerték keménysziget vagy ormány néven is. Szinte sohasem fogták művelés alá.

A telek elnevezés egy olyan, korábban emberi lakóhelyül szolgáló területet jelölt, mely mára már elpusztult.

A szállás nem más, mint emberi tartózkodásra kiválasztott terület. A középkorban egész falvak viselték ezt a megnevezést. (Péterturgonyszállás-Kisújszállás, Fülöpszállás, Jászárokszállás). Ezek ma már csak az időközben elpusztult középkori falvak helyének megjelölésére szolgáltak. Olykor még az is előfordult, hogy tanya-csoportosulást jelöltek meg vele. Ezeket később gyakran közigazgatásilag is összevonták.

Az egyháza elnevezést több településnévben is megőrizték. Ez Árpád-kori, templommal ellátott falura utal. (Kerekegyháza, Kis-kunfélegyháza)

A régészek és a néprajzosok is megkülön-

böztetnek egymástól természetes és mesterséges halmokat.

A kunhalmoknak sokféle funkciója van

Néha tell-telepeknek is nevezik őket, ekkor egy olyan várost vagy falut jelöl, mely összedőlt, s annak idején vályogból és sárból építették fel őket. A törmelékek hosszú ideig halmozódhatnak egymásra. Más néven ezek a lakódombok.

Egyszer-másszor őrhalomnak vagy éppen vigyázóhalmoknak (strázsahalmoknak) is nevezik őket, ahonnan tűzzel vagy füst segítségével riasztották baj, veszedelem idején a falu lakóit, s a közeli és távoli szomszédokat.

A halmokat sokszor használták fel sírok kiépítésére is, ahová nevesebb személyeket temettek el, már az őskorban és a bronzkorban is, de még a vaskorban vagy a kelta korszakban is. Ilyenkor kerámiatöredéket temettek az elhunytak mellé. Hébe-hóba egész gödrök alakultak ki, az egymás fölé és

mellé temetkezések nyomán.

Néhanapján más, még komorabb funkciót is elláttak ezek a halmok: némely alkalommal kivégzőhalmokként vagy vesztőhelyekként is hasznosították őket.

Elszörtan az is előfordult, hogy a közelben lezajlott csata halottait földelték el a halmokban. Az ilyesféle halmokat általában csatahalomnak vagy éppen testhalomnak hívták a túlélők.

Időnként az is előfordul, hogy ilyen helyen egészen nagy földvárak kerülnek elő, a régészek szerszámai alól.

Máskor kiderül, hogy az ilyesfajta halmokat már a pogány korban élők is kultikus halomnak tartották, és vallási jelentőséget tulajdonítottak nekik.

Sokkal gyakoribb azonban az a funkció, mikor a halmokat két település földbirtokainak elhatárolására használták fel. Hasonló esetekben határhalmokról beszélhetünk.

A kurgán szót egész Kelet-Európában

használták a halmok megnevezésére. Régi magyar nevük nem volt más, mint korhány.

Az ember nem mindig tisztelte a kunhalmokat. Sok halomhoz hozzá sem mertek nyúlni a régiek, így épségben megérhették a jelent. Ám nem mindig jutott ilyen szerencsés sors a halmoknak. Kincskeresők és fosztogatók, jó, ha nem tolvajok lepték el őket, akik aranyat és ezüstöt kerestek, s nem tisztelték még az odatemetett holtakat sem. Úgy gondolták, minden egyes halom nem más, mint Attila hun király, vagy éppen Árpád fejedelem feltételezett sírja.

Mások úgy gondolták, hogy miért maradjanak parlagon ezek a látszólag teljesen értéktelen területek, ilyenkor előfordult, hogy egyszerűen elszántották az egészet, s mezőgazdasági művelés alá fogták a halmokat. (Szántás, vetés, aratás tette tönkre őket.)

Igy az ép kunhalmok mellett bizony gyakran találunk a kutatók megbontott kunhalmokat is, melyeket különböző mértékben

rongáltak meg az éghajlati körülmények és az emberek. Még szerencsénk van, ha éppen csak roncsolták a földművesek a kunhalmokat, és nem hordják el egészen. Ilyenkor már csak a nép emlékezetében él tovább az egykori halom, sokszor még azt sem tudják pontosan megmutatni, hol is állt egykoron.

Némelykor még az is előfordult, hogy valamilyen ok miatt meg is magasították a kunhalmokat, (pl: kilátót építenek fel rájuk) így téve a halmokat teljesen tönkre. Valójában minden emberi beavatkozás megbontja a kunhalmok egyensúlyát, megváltozik az állat- és növényvilág is. Emiatt nagyon kevés olyan halmunk van, mely teljesen érintetlenül vészelt át az évszázadokat. Sokukról azt sem lehet megállapítani, milyenek lehettek azelőtt.

A kunhalmok sajátos értékekkel rendelkeznek. A kunhalmok jellegzetes táji, illetve tájképi értékekkel rendelkeznek, melyet az embereknek is tisztelniük illene. Már mesziről meg lehet őket ismerni. Még ma is jól azonosíthatóak. Hajdúböszörmény határában. Jellegzetességeik alapján és a földterület gazdájának nevéből azonosították őket.

Az ép kunhalmoknak minden esetben van botanikai értékük is, hiszen sok jellegzetes növény csak ezeken a helyeken maradt fenn. (A teljesség igénye nélkül, gondoljunk csak a pusztai füvekre és az értékes bokrokra, de akár az egyedülálló cserjékre vagy a ritka fákra is). Ritkaságuk miatt különösen értékesek lehetnek ezek az ősgyepék. Szórványosan még az is előfordul, hogy ezeket a halmokat tájidegen fákkal telepítik be. Erőteljes gyomosodás figyelhető meg a kunhalmokon. Sajnálatos módon, a halmok fennmaradása, továbbá növényzete szempontjából is legelőnyösebb rét- és legelőgazdálkodás kissé háttérbe szorult, a szántóföldi gazdálkodás nagy teret hódított. Jóval kisebb arányban jelenik meg az erdőgazdálkodás, az intenzív állattenyésztés vagy a kertgazdálkodás a halmokkal kapcsolatos gazdasági tevékenységek során. A mesterséges, majd a természetes folyamatok is a táj víztelenedése felé hatottak (lásd: Tóció-folyó, Tóció-ér): A vizes élőhelyek szinte egészen megszűntek, s nyáron akár még teljesen ki is száradhatnak.

Természetesen az állatok is birtokukba veszik ezeket a kunhalmokat. Így fordulhat elő, hogy a halmok zoológiai értékekkel is rendelkeznek. Rovarok és bogarak (sások és kabócák) éppen úgy előfordulhatnak rajtuk, mint puhatestűek és kételtűek (csigák és békák). A hullók közül megemlíthető a halmok élőhelyein a fűrgye gyíkok és a vízisikló is. A madarak különösen ki tudják használni a kiemelkedéseket. Éppen emiatt semmi csodálkoznivaló nincsen azon, ha például egerészölyveket és vörösvércsüket veszünk észre ezeken a halmokon. Az énekesmadarak közül megtelepedhetnek rajtuk mások mellett a zöldikék is. Természetesen a ragadozómadarak is megjelennek ilyenkor a halmokon, mint a kerecsensólyom. Az emlősök közül mindenféleképpen gyakoriak az ürge és hörcsögök. A rájuk vadászó görények és rókáik is feltűnhetnek a halmok környezetében.

Így akadnak a kunhalmok között olyanok, melyek kiemelkedő vagy éppen jelentős botanikai értékekkel rendelkeznek. Sajnos sokkal gyakoribb azonban az, mikor kicsi vagy csekély értékekkel bírnak, vagy egyáltalán

nincsen botanikai értékük.

Ebben az esetben már csak a botanikai rekonstrukció segíthet rajtuk. Ám ez igazán hosszadalmas feladat. Ennek első lépése nem más, mint a talajtani visszaállítás. Ilyenkor igyekeznek a hajdani gyepekkel azonos, vagy legalább hasonló fajokat betelepíteni a kunhalmokra.

Így hoznak létre országos jelentőségű természeti értéket. De már annak is örülnek a szakmunkások, ha helyi, vagy éppen regionális természeti értékek kerülnek fel a listákra.

Természetesen a kunhalmoknak a botanikai és természeti értékek mellett, jelentős kulturális értékek is vannak. Ezeket szintén országos, illetve regionális, vagy a helyi értékek közé sorolják be. A kunhalmokhoz rengeteg helyi legenda, és elbeszélés, história és rege, monda és mítosz kötődik.

A zeleméri Csonkatorony, egyházi építményként funkcionált. Mint korábban leírtam, az egyházi műemlék a környék legmagasabb pontján kapott helyet. Mind a mai napig is egy kunhalom tetején áll.

Az első templom minden bizonnyal Szent István királyunk uralkodása alatt épülhetett fel ezen a helyen. Nemigen lehetett más, mint fatemplom. Méretei alapján úgy látszik, hogy 25-30 hívőnél nem fértek el benne többen. Ez az istenháza, mint a többi korabeli templom-épület, nyugat-keleti tájolású volt. Ez is, mint ahogy utódai, szintén a Tóció-patak forrása mellett épült fel.

A tatárjárás eseményei elpusztították a korai, minden bizonnyal román stílusú templomot. A Gutkeled-nemzettség Hajdú-Bihar megye későbbi területén nem kevesebb, mint 15 templomot épített fel. Így nyilvánvalóan a Zeleméry-família, a helység birtokosai építették újjá az elpusztult templomot, ugyanazon az alapokon.

A templomhajóhoz nyugat felől egy torony csatlakozott, mely valószínűleg őrtoronyként is funkcionált. A templom keleti részén állt a szentély, melyhez észak felől egy sekrestye kapcsolódott. A szentély, a templomhajó és a torony együttes hossza körülbelül 26 méter, a hajó szélessége 7 méter volt. A régészeti feltárások során kiderült, hogy templom nyugati fele kivitelben nem egyezik a keleti részszel, az valószínűleg másik építőmester munkája. A késő gótikus stílusú templom 1310 és 1320 környékén épülhetett fel. Nem volt nagyméretű ez a kultuszépület, nem lehet székesegyháznak, katedrálisnak, bazilikának vagy hitképolnának nevezni. Ám külön papja volt (értelemszerűen római katolikus), aki mindössze hat garast fizetett a pápai tizedjegyzék szerint. Ennek ellenére plébániája jelentős helynek számított, mivel papjának címe esperes volt.

Zeleméren azonban nemcsak római katolikusok éltek. Két református pap nevét is ismerjük a településről, más-más korból, a mohácsi csatát követő zaklatott időkből.

Először Hasszán temesvári pasa parancsára dúlták fel, 1564-ben, ekkor azonban még újjáépült. A falu 1594-es feldúlása megpecsételte a templom sorsát is. Gázi Giráj kán krími tatár harcosai felgyújtották Zelemért, s a földig le is rombolták.

Az egykor legalább harminc méter magas templomtorony, ma már csak 18 méter magasban nyúlik az ég felé. Mellette még mindig megtekinthető az északi fal egy kicsiny darabja is, a boltozat indítása. Egyhajós,

kegyúri templomnak épült fel. Még most is felismerhető, hogy nyolcszögletű, támpilléres épület volt valaha. Ma már csak rom, templommaradvány. Jellegzetessége, hogy az északi falon, a rossz oldalon, a templomnak sohasem volt ablaka. A megmaradt fal a sekrestyéből származik.

A De Pauli erdőbirtokosság adományozta, ajándékozta oda a Csonkatornyot, 600 négyszögöl szántófölddel együtt Hajdúböszörménynek. 1907-től műemléki, így műemléki védelmet élvez. Harminc esztendő múlva, 1938 és 1941 között, Csiha Antal javaslatára, Sőregi János, majd Letényi Árpád és Módy György alaposan feltárták,

1979-ben állították fel az első emléktáblát, mely a Csonkatorony keletkezéséről, történetéről, sorsáról tudósít. Az alatta lévő kunhalom 1981 óta védett.

A rendszerváltás óta, minden esztendőben, augusztus 20-a környékén, Szent István királyunk tiszteletére, ökumenikus istentiszteletet szerveznek, melyen bárki részt vehet.

2006. augusztus 20-a óta áll a milleneumi emléktábla a Csonkatorony még megmaradt falán.

2014-ben alaposan megújult környezete is. A 2014-es felújítás alkalmával a halomra felvezető lépcsősort teljesen újjáépítették, míg a műemlékhez tartozó telket faoszlopokból álló kerítéssel kerítették körbe. A terület parkosítása során őshonos fákat ültettek, illetve kialakítottak egy növénykertet is. A felújítás során pihenőhelyek és főzőhelyek kerültek kiépítésre, melyek éjszakai kivilágítását korszerű, napelemes LED kandeláberek biztosítják.

Sok helyi legenda kapcsolódik Zelemérhez, mint Boda Katalin regéje, a veres barátok mondája. Szívósan tartja magát a szóbeszéd a böszörményiek közt az alagutakról, melyek Zelemért és a Csonkatornyot valaha összekötötték Bagotával és Viddel, Böszörménnyel és Bodával.

Ezeket a történészek és régészek sorban megcáfolták. Kiderült, hogy Zelemér birtokosai között nem szerepelt egy Boda nevű család sem. Alagutakat sem találtak a környéken, mint ahogy kincseket sem. (Egyáltalán kik és miért építették volna fel, több tíz kilométer hosszan a földalatti folyosókat?) A veres barátok tulajdonképpen az 1194 és 1314 között létező templomos lovagok voltak. Semmi közük nem volt a rácokhoz (szerbekhez), éppen úgy, akárcsak a hajdúkhoz.

A „vadászok sánca” – a zeleméri földvár

Ez a templomromtól mindössze egy kilométernyire, délnyugat felé található meg. Tulajdonképpen nem más, mint egy bronzkori erődítményrendszer, erődítés maradványa. Egyáltalán nem véletlen, hogy itt épült fel, hiszen jól védhető helyen fekszik, Három irányból is vízjárta völgyek veszik körül: Északról a Mély-ér, kelet felől a Tóció-patak, déli irányból a Bodzás völgy védi, csak nyugat felé nyitott. Az északi sánc 276 méter hosszú volt, a nyugati sánc 301 méter. A keleti sánc, mely 385 méter hosszú volt, elérhette akár a 6 méteres magasságot is. M. Nepper Ibolya szerint a zeleméri földvár valaha honfoglalás-kori településközpont volt, mely egyaránt felügyelte Józsat és Bodát is.

